

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN EMLÉKE HEVES MEGYÉBEN

ABSTRACT: *(Die Erinnerung an den Grafen István Széchenyi im Komitat Heves)* Graf István Széchenyi - genannt der grossze Ungar - wurde vor 200 Jahren geboren.

Wir erinnern uns an ihn und an seine Verbindungen mit den Komitaten Heves und Szolnok.

Am 8. Dezember 1820 besuchte Széchenyi das erste Mal seinen guten Bekannten Baron Joseph Brudern im Komitat Heves. Es war mehr als ein höflicher Besuch Bei einem guten Freund. Sie unterhielten sich ja über Fragen der Wirtschaft. Dasselbe Thema beschäftigte sie in den folgenden Tagen bei László Orczy (Tarna Órs).

Am 27. September 1845 war Graf Széchenyi erneut im Komitat Heves zu Besuch, am 28. traf er in Eger ein, wo er im Namen der Stadt von dem Stellvertreter des Obergespans empfangen und am Abend mit Musik bei Fakelschein begrüsst wurde. Es war eine offizielle Reise, mit der er eine nationale Aufgabe erfüllte. Er leitete im September und Oktober Verhandlungen in den benachbarten Komitaten und auch in Szolnok über die Regulierung der Theissz. Das letzte Mal war er im Sommer 1846 in den Komitaten Heves und Szolnok - als er das zweite Mal die Theissz studierte.

Nach seinem tragischen Tod entstand im Komitat Heves ein Széchenyi-Kult, der bis heute überlebt hat.

Széchenyi születésének 200. évfordulójára a hazai és a külföldi magyarság rangos ünnepségekkel, rendezvényekkel emlékezett.

A hazai megemlékezések sorát felsorolni is nehéz lenne.¹ Koszorúzások, tudományos emlékülések, emléktábla avatások, műsoros életrajzi vetélkedők, emlékutak, kiállítások, rádió és televízió műsorok emelték a megemlékezések színvonalát.

Széchenyi kapcsolatai szűkebb hazánkkal, Heves megyével is emlékeztetésekre maradtak, és több kezdeményezését már életében követték. Illő, hogy mi is kegyelettel emlékezzünk rá.²

Széchenyi már ifjú ember, amikor első alkalommal Heves megyébe látogatott. 1820-ban -- túl a lipcsei csatán, itáliai, franciaországi, angliai és balkáni útjain -- kapitánya volt a 4. sz. Hessen-Homburg huszárezrednek, de a katonaelet mindinkább teher neki. Gyakran kért szabadságot a szolgálat alól.³ Gyarapodtak ismerősei, bár kevés az igaz barátja. Pesti barátai között találjuk br. Brudern Józsefet, akinek a Heves és Külső-Szolnok vármegyei Gyöngyösön is volt birtoka, kis barokk palotája.

Brudernnek nem volt nehéz rávennie Széchenyit, hogy december elején vidékre induljanak. Pest, Gödöllő, Hatvan, Hort útvonalon utaztak. Széchenyi új, üveges hintójában. Naplójában ezt írta az útról: "Az emberek bizonyára azt gondolják, azért van üveges kocsim, mert kényeskedem, pedig csak... amikor szakad az eső, ... szárazon maradva olvasgathatok..."⁴ 1820. december 8-án érkeztek Brudern gyöngyösi kastélyába.

Széchenyi mindenre kíváncsi volt, és naplójába jegyezte a tapasztaltakat.

Érdeklődve hallgatta barátjának aznapi és másnapi, főleg a gazdálkodásával kapcsolatos ismertetéseit. A beszélgetés könnyen ment. Nemcsak azért, mert barátok között zajlott, hanem a vendég Brudern gazdaságának minden ága iránt érdeklődött. Széchenyi véleménye azonnal kész, de jellemző, nem barátját bírálta, vagy szólt meg, hanem a hibáin keresztül a hazai birtokosok elavult gazdálkodási módszereit. Ugyanakkor elismerte, vendéglátója a borait jól kezelteti, ellenben a ménesével mostohán bánik. "Szerettem volna tőle néhány akó bort és egy kétesztendősi tenyészcsikót vásárolni, de ezt már nem volt hajlandó áruba bocsátani -- jegyezte a naplójába. -- Ilyen ostobák a birtokosaink, ha nagyritkán sikerül a gazdaságukban valami, a világért el nem adnák."⁵ Széchenyi kérelhetetlenül fogalmazott: "Ahogy a legtöbb birtokos nemes, Brudern is képes lenne terményeivel becsapni, s bizonyára rossz visontait (visontai bort, M.L.) adna el még nekem is, ha pincemesterét külön meg nem jutalmaznám... Bizonyára hiába mondanám neki: Nézd, barátom, add el ezt a hordó bort, amennyiért akarod, és küldd el haza, Cenkre -- én bizony nem bíznék benne. Ennyire süllyedt még a nemesség is!"⁶

Amennyire ostorozta Brudernben a rossz gazdát, annyira elismerően szólt ízléséről, szép kastélyáról, annak berendezéseiről, lakályosságáról. "Brudern háza aranyos -- írta --, ilyet szeretnék én Cenken, amit kürtökkel fűtenek. A ház kandallói felejthetetlenek..., és közvetlenül az ablakok mellett épültek. hasas ablakok ezek, az ablaktáblák kettősek, egymáshoz közel levő üvegtáblákkal."⁷ Több újdonság is megragadta a figyelmét. Kis, spiritusszal világító, éjjeli lámpát látott és hőmérőt. Betekintett a kamrába is, ahol hólyaggal

fedett befőttes üvegeken akadt meg a szeme. (Valószínű azért, mert addig befőtten még nemigen ismert a katonai konyhák étkeit fogyasztó Széchenyi.)

Gr. Széchenyi István naplójának a Gyöngyösön eltöltött időről beszámoló sorai nemcsak a nézelődő ember, hanem a tapasztalatokat gyűjtő nagy reformer gondolatait is tükrözik.

December 10-én Gyöngyösről továbbindult (Tarna)Örsre, br. Orczy Lászlóhoz (akit Lencinek titulált). Orczyt a napló tanúsága alapján szintén barátjának tartott, de Brudernhez hasonlóan szintén maradnak: "(Akinek) az a legfőbb elve, hogy a gazdálkodásnál a legfontosabb a mennyiség és nem a minőség."⁸ "Tsak sok legyen!" -- idézte őt Széchenyi.⁹

Következő útja 1845-ben vezetett át Heves megyén. Amíg az 1820. évi útja egyéni, baráti látogatás volt, az 1845. évi hivatalos, nemzeti ügyet szolgáló.

1845-ben Széchenyi már országosan ismert. Alkotásai közül a lóverseny és a selyemhernyó-tenyésztés meghonosítása, az Al-Duna-szabályozás, a Kaszinó, a Magyar Borismertető Társaság, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesülés, valamint az Állattenyésztő Társaság számos résztvevővel működött. Már elhelyezte a Lánchíd pesti hídfőjének alapkövét is.¹⁰ Olvasták írásait, közöttük a Hitelt. (A Hittel 1830. évi példánya még abban az évben bekerült a ferencesek gyöngyösi kolostorának könyvtárába.¹¹ A Hittel, Világ, Stádium könyve mind az egri, mind a gyöngyösi kaszinói könyvtárban megvolt, a gyöngyösiben saját névaláírásával.¹²) Széchenyi túl volt újabb franciaországi, angliai és kilencedik al-dunai útján is. Szerre Magyarországon és Erdélyben Kossuth Lajos mondásával emlegették: "A Legnagyobb Magyar."

Példáján lelkesülve Egerben, már 1833. január 6-án kaszinót, 1834-ben pedig Gyöngyösön fiókkaszinót alapítottak, amelyet 1836. december 26-án önálló kaszinóvá szerveztek át.¹³ Az utóbbi igazgatója, Kelemen István Széchenyihez írt levelében számolt be az alakulás körülményeiről és a kaszinó ünnepélyes megnyitásáról.¹⁴ Különben Gyöngyös azon kevés hazai város közé tartozott, ahol Széchenyi arcképét még életében, középületben (a kaszinó épületében) ünnepélyesen elhelyezték, illetve leleplezték. Ez 1837. augusztus 22-én történt.¹⁵ Az arckép alatti feliratokról és Széchenyi alkotásait bemutató kisebb festményekről az egyik országos lap ekképpen tudósított: "Középen... Széchenyi mellképe vala látható ily aláíráttal: A nagy hazafi. Jobb oldalon a Vaskapu-szirtek közt egy iramló gőzös, s alatta: Vaskapu zárta Dunánk, jó Széchenyi, s felszabadítja, s két földrészszel nyit boldogulásra kaput. Balrul a buda-pesti állóhíd, jobbról a tiszt gróf katonai s írói pályája, soknemű jelképei. Alattuk: Szó, toll, tett által oktatsz... Végre a negyedik... a lóverseny ábrázolatát mutatá következő aláíráttal: hogy a magyar lova ma már becsesb vagyon, nagy férfiú, ez is csak általad vagyon"¹⁶

1845. augusztus 17-én V. Ferdinánd kinevezte a Helytartó Tanács közlekedésügyi bizottságának elnökévé, és megkapta a titkos tanácsosi címet. Immár kiemelkedő politikus, de éppen azok támadták, "akik az ő tüzénél gyúltak lángra, azok kegyelik, akik eddig nem győzték gáncsolni... Régi hívei elhagyják, új urai címet, rangot, munkakedvet adnak ugyan neki, de egy cseppet sem bíznak benne, mint eddig... Mint a közlekedésügyi bizottság elnöke, egy régi tervét valósíthatja meg -- a Tisza szabályozásának nagy munkájára nyílik lehetősége."¹⁷

Indulása előtt, 1845. szeptember 21-én a következőket jegyezte naplójába a tervezett útról: "Elértem az 54. évemet! rosszul aludtam... A legfurcsább álmok... Félek a Tisza-hátra menni."¹⁸ Kétkedett saját elképzeléseiben és a tervezett nagy munkában. Aggódott, vajon jól választott-e, és lesz-e ereje, hogy célját elérje. Ugyanis szándéka és törekvése megint az ország ügyével, nemzete életével kapcsolódott össze a polgári haladás szolgálatában. Kérdése nemcsak a nemzet jelenére, hanem a jövőjére is vonatkozott. Ezért is gyötrődött, és kétkedett nagy felelősségérzettel. Naplója elárulja fő aggályát: "Minek szabályozzam a Tiszát:...Hogy életet,... vagyis inkább egészséges mozgást plántáljak Magyarországra?"¹⁹

Pestről 1845. szeptember 27-én indult. Délben Aszódon pihent meg, este pedig már az Orczyaknál vendégeskedett Gyöngyösön. (Ott br. Orczyné gr. Batthyány Teréz fogadta, ahogyan Széchenyi írta, Resy.) Naplója most nagyon szűkszavúan, mindössze három szóban emlékezett meg.

Szeptember 28-án továbbment Egerbe. (Egerben akkor járt először, noha már évekkorábban levelezett Udvardi-Cserna János földmérnökkel, aki bizonyára meg is hívta magához.²⁰)

A kettős megye székhelyén Lévay Sándor kanonok vendégelte meg. Kíséretében megnézte a líceum gyönyörű könyvtárát, amelynek vendégkönyvébe beírta a nevét. Felment az épület tornyába, a csillagdába is. "Üdvözlő beszédek és pohárköszöntők -- a városi tanács tiszteletét teszi. A líceum nagyszerű" -- írta a naplójába.²¹ Az egeri római katolikus érsek titkára, Tárkányi Béla szemtanúként lejegyezte még azt is, hogy Széchenyi a líceumon kívül a templomot (a bazilikát) és a várat is felkereste: "A lyceumban különösen a könyvtár ragadá meg a figyelmét. Soha nem hittem -- úgymond --, hogy hazám egyik provinciális városában ilyen szépen rendezett kincset találjak. Ezenkívül a könyvtár boltozatára festett krackeri freskót csodálta, miben Kazinczy Ferenc is elragadtatással gyönyörködött. Széchenyi most először volt Egerben, a jelenléte az egész város míveltebbjeit átrezzenté, és miután elment, ki őt hírből, vagy műveiből ismeri, szívből sajnálta, hogy nem láthatta a most élő legnagyobb magyar hazafit."²² Tény, hogy a város nagy tisztelettel üdvözölte Szé-

chenyit. Eger nevében Brezovai József főispánhelyettes fogadta. Este meg a lakosság fáklyás zenével köszöntötte.²³

Szeptember 29-én gyorsan továbbutazott. Ugyanis a Tisza-érintette megyéket előre idejében értesítette a megyeszékhelyeken tartandó tanácskozásokról, ezért sietett tovább Egerből:²⁴ Miskolcon, Szerencsen, Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen, Nagykállón és Debrecenben tárgyalt a vármegyék küldöttivel a Tisza-szabályozás ügyében.

Első tiszai szervező útján, 1845. október 11-én érkezett Debrecen után Szolnokra. Még szeptember 6-án levelet írt, ezalkalommal a szabályozás ügyében érdekelt közép-tiszai vármegyék és a Jász-Kun kerület vezetőihez, hogy küldjék el képviselőiket az október 11--12-én tartandó szolnoki tanácskozásra.²⁵ (Ezen Heves megye küldötte Almásy Pál első alispán volt.) Széchenyi a megbeszélésen éppen a körútján szerzett tapasztalatai alapján hangsúlyozta: "(A) Tiszával összefüggésben levő egyéb folyók is tárgyai lesznek a szabályozásnak."²⁶

Az úti tapasztalatok és a küldöttek hozzáállása, továbbá Vásárhelyi Pál tervei megerősítették Széchenyi elgondolásai helyességéről. Mindezek alapján az 1846. január 19-én, Pesten, az elnökletével megalakult Tiszavölgyi Társulat az egész Tisza-völgyre vonatkozó átfogó szabályozási tervét elfogadta.²⁷ A Tisza-völgy rendezésének szorgalmazása Széchenyi utolsó, kiemelkedően nagy alkotása. Megvalósításával az árvízvédelmet, az olcsó vízi szállítást és új termőföldek kialakítását akarta elérni.²⁸

Széchenyi a kettős megyében utoljára 1846 nyarán járt, a második tiszai tanulmányútja alkalmával. Miután augusztus 27-én (Tisza)Dobnán ünnepélyesen megnyitotta a Tisza-szabályozási munkálatokat, Tiszafüreden, (Kun)Madarason és Tiszabőn is megfordult. Még elment a Pest-Szolnok közötti vasútvonal szolnoki ünnepi megnyitójára, azonban erre a vidékre többé már nem tért vissza.

A forradalom és szabadságharc leverése után gr. Széchenyi István alkotásai tovább buzdítottak Heves megyében is.

Emléke eleven az önkényuralom éveiben, nevének említése hitvallás a magyar tenniakarásról. "Az iránta megnyilatkozó tiszteletünk képpen", amint azt Károsi Simon, a gyöngyösi gimnázium 48-as szellemű igazgatója hangsúlyozta a városi előljáróságához benyújtott névadományozó javaslatában, 1852. szeptember 21-én az Orczy-kastéllyal szembeni térséget Széchenyi ligetnek nevezték el.²⁹ A Gyöngyösi Kaszinó kezdeményezésére pedig 1858. április 8-án tartott közgyűlésen a kettős megye birtokosai megalapították a Heves Megyei Gadasági Egyesületet, hogy ebben is "az Ő (azaz Széchenyi, M. L.) cselekvési élékítendjék tetteinket" -- amint arra az egyesületi titkár is utalt visszaemlékezésében.³⁰

Az 1860. április 8-i döblingi tragédia hírére 10-én Egerben is döbbenet fogadták. Itt és a vármegye minden településén emlékező gyászünnepeket rendeztek. Az egri gyász-istentiszteletet Bartakovics Béla róm. kat. érsek főpásztor tartotta.³¹ Az Egri Kaszinó és a Gyöngyösi Kaszinó, valamint a gyöngyösi székhelyű Heves Megyei Gazdasági Egyesület tagjai egy hónapon át gyászoltak, gyászszalagot, vagy kokárdát viseltek. Egyesületi székházukra kitűzték a fekete zászlót.³² A Gyöngyösi Kaszinó április 19-i közgyűlésén pedig egyhangúlag elfogadták a következőket: 1. Négy hétre az egyesület helyiségeiből minden zajos mulatságot és zenét kitiltanak. 2. Halála évfordulóján gyászmisét mondatnak (ezt 1872-ig minden évben meg is tartották, M. L.). 3. Második arcképét is megfestetik, és a kaszinó olvasószobájában kifüggesztik. 4. Bármely, Gyöngyösön élő vallásfelekezet által rendezendő Széchenyi-gyászünnepeken a GYK tagjai megjelennek. 5. Részvétlevelet írnak Széchenyi özvegyének. Széchenyi emlékére alapítványt tesznek, amelynek kamatait a gyöngyösi gimnázium egyik szegény sorsú, a magyar nyelvet és történelmet kimagasló szorgalommal tanuló diákjának adják.³³

A vármegye a június 27-i, egri tanácskozásán emlékezett Széchenyire. Az akkor készített jegyzőkönyv ezeket rögzítette: "(A közgyűlés) emlékezetbe hozni kíváná a magyar haza legnagyobb fiának és polgárának, gróf Széchenyi Istvánnak halálát, kit az összes magyar hon a legmélyebb közfájdalom könnyeivel sirat, és gyászol, kinek halhatatlan érdemei dicsőítésében, nagy nevének, emlékezetének örökítésében -- úgy az összes hon, mint annak minden hatóságai, intézetei, testületei s közösségei buzgólkodva vetélkednek, hogy a képviselőtestületek az elhunyt nagy polgár árnyékába legbuzgóbb tiszteletének, örök hálójának kedves adóját csak némiképp kitüntethesse ennek jegyzőkönyvbe iktatása."³⁴ Ugyanakkor elhatározták, hogy Eger fő utcáját Széchenyiről nevezik el.³⁵

1861. január 1-jén a Magyar Tudományos Akadémia elnöke levélben kérte a városokat, adakozzanak Széchenyi pesti fémszobrának felállításához. Válaszul Eger és Gyöngyös is elküldte pénzadományát.³⁶

A későbbi évtizedekben kevesebb szó volt Széchenyiről Heves megyében is. Azonban emléke eleven maradt.

Halála 20. évfordulója évében, 1880-ban Heves vármegyében már hat volt a kaszinók száma, amelyekben kegyelettel ápolták emlékét.³⁷ 1891-ben a Heves Megyei Gazdasági Egyesület "emlékező, felolvasó ülésén" méltatták születése 100. évfordulóján "a nagy genius" életpályáját.³⁸

A 19--20. század fordulóján és az I. világháború előtti években községekben is neveztek el utcát Széchenyiről. Emléke az ifjúsághoz is közel került: Több cserkész örs is felvette Széchenyi nevét.³⁹ A gyöngyösi Róm. Kat. Felsőmezőgazdasági Iskola Széchenyi születése 140. évfordulójának évében

tanulósegélyző alapítványt tett. Ugyanott, az 1934. szeptember 29-én tartott Széchenyi-megemlékezést követő alakuló gyűlésen létrehozták a Gr. Széchenyi István Önképzőkört.⁴⁰ A gyöngyösi M. Kir. Állami Koháry István Gimnáziumban, 1937. október 24-én a Gyöngyösi Öregdiákok Szövetségének 3. közgyűlésén Széchenyi István Gyöngyösön címmel tartotta előadását az iskola egyik, hajdani növendéke.⁴¹ A gyöngyösi Kalendárium 1938. évi száma közölte dr. Visontai György: Széchenyi István Gyöngyösön című tanulmányát.⁴²

Széchenyi születésének 150. évfordulóján a Heves Megyei Gazdasági Egyesület, a Gyöngyösi Kaszinó és a gyöngyösi Róm. Kat. Mezőgazdasági Középiskola közös ünnepélyen emlékezett "a nagy reformer hazafira". Ugyanakkor, 1941. szeptember 25-én lezajlott alakuló közgyűlésen megalapították a Gróf Széchenyi István Önképző Gazdakört, amelynek végzős diákok és már dolgozó gazdászok lettek a tagjai.⁴³

A 2. világháború után a megyében néhány helyen még megemlékeztek Széchenyiről 1948-ban, a forradalom és szabadságharc 100. évfordulóján. Ezután még a nevét is alig említették. Akadtak községek, ahol a róla elnevezett utcának más nevet adtak.⁴⁴

Az 1960--1970-es években ismét "emlegetni kezdték". Az emléke iránti tisztelet jeléül ismét újabb és újabb utcákat neveztek el róla. 1970-ben Heves megye harmincnál több községében volt már Széchenyi út, vagy utca. A legtöbb az egri járásban: Andornaktálya, Balaton, Bélapátfalva, Demjén, Egerszalók, Mátraderecske, Novaj, Ostoros és Parád -- a füzesabonyi járásban: Besenyőtelek, Dormánd, Füzesabony, Kál, Mezőszemere, Mezőtárkány, Poroszló, Szihalom és Tófalva községben.⁴⁵

Hatvanban iskola választotta névadójául. Ebben, a Széchenyi István Közgazdasági és Közlekedési Szakközépiskolában tiszteletére 1985. november 25-én emléktáblát lepleztek le.⁴⁶

JEGYZET

1. V. ö.: Kovács Anikó (szerk.): Széchenyi emlékévk 1991. Programfüzet. Széchenyi Emlékbizottság kiad., Téka. Ny., Bp., 1991.
2. Kiemelkedő, nagy rendezvény, vagy ünnepi megemlékezés nem volt a megyében. Az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola honismereti szakköre (vezetője e sorok írója) belső, körüli összejövetelen emlékezett Széchenyire,

és részt vett a Széchenyi emlékév országos pályázatain. Széchenyire emlékező, helytörténeti írást a Heves Megyei Hírlap 1991. aug. 1. (Szecskó Károly: Széchenyi és Eger) és okt. 2. (Misóczki Lajos: Széchenyi és Gyöngyös) száma közölte.

3. Gazda István: Széchenyi István gróf élete és kora. Élet és Tudomány. 1990. 1515., 1558., 1588., 1622. (Gazda) és Gazda István--Szentkúti Károly--Vértes László: Széchenyi emlékek, emlékhelyek. A Tájak- Korok-Múzeumok Egyesület és a Széchenyi Kör kiadványa, Pannon Ny., Veszprém, 1990, 107.
4. Viszota Gyula: Gr. Széchenyi István naplói alapján idézi Visontai György: Széchenyi István Gyöngyösön. A gyöngyösi M. Kir. Állami Koháry István Gimnázium Értesítője az 1937--38. iskolai évről. Ablaka J. és F. Ny., Gyöngyös, 1938, 27. Széchenyi Rousseau Vallomások c. könyvét olvasta a hűvös, esős úton. (Visontai és Koháry Gimnázium Értesítője)
5. Visontai, 28.
6. Oltványi Ambrus (szerk.): Széchenyi István -- Napló. Gondolat K., Bp., 1978, 183. (Napló)
7. Uo. A hajdani kastély helyén ma az új kórház épülete áll.
8. Uo.
9. Uo. és Visontai, 28.
10. Gazda, 1991, 47., 76., 150., 278., 342., 440., 570., 792.
11. Bán Imre: A gyöngyös tudományos könyvtár. Kézirat, Gyöngyös, 1951, 4. és Misóczki Lajos: Fejezetek Gyöngyös művelődéstörténetéből a közgyűjtemények tükrében. Havassy Péter--Kecskés Péter (szerk.): Tanulmányok Gyöngyösről. Gyöngyös Város Tanácsa kiad., Borsodi Ny., Miskolc, 1984, 609.
12. Szecskó Károly: Széchenyi és Eger. Heves Megyei Hírlap, 1991. aug. 1., 5. A gyöngyösi három könyv 1950-ben a városi tanács elnökének szobájába került, utána nyoma veszett. Molnár József: Adalékok Gyöngyös történetéből. Kézirat, Bp., 1969, 6. (Szecskó, valamint Molnár.)
13. Breznay Imre: Az Egri Kaszinó százéves története 1833--1933. Egri Ny. RT, Eger, 1934, 13--16., 24. (Breznay) és Bachó László, Dezséri: A Gyöngyösi Kaszinó Egyesület története 1836--1936. GYKE kiad., Ablaka J. és F. Ny., Gyöngyös, 1938, 4., 6. (Bachó)
14. Molnár, 6.
15. Apróságok. Gyöngyösi Kalendárium, 1937, VIII. évf. Gyöngyösi Öregdiákok Szövetségének kiad., Kertész J. KNY., Karcag, 1936, 99.
16. Jelenkor, 1837, 68. sz., 269.

17. Bóka László: A magyarság bölcsője. Tolnai Gábor (szerk.): Gróf Széchenyi István naplói. Magyar Századok. Ardói KK., Merkantil Ny., Bp., é.n., 335. (Széchenyi naplói)
18. Uo.,1084--1085.
19. Uo.
20. Breznay, 7--8. Szecskó írásából kitűnik, 1831. dec. 28-án Széchenyinek levelet írt Egerből Joó János rajztanár, amelyben Művész Társaság felállításának ügyében kérte támogatását. 1845. márc. 2-án meg Széchenyi küldött német nyelvű levelet Pyrker János László róm. kat. egri érsekhez.
21. Napló, 1084--1085.
22. Benkóczy Emil: Tárkányi Béla élete és költészete. Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület kiad., Érseki Liceum Ny., Eger, 1910, 42.
23. Széchenyi naplói, 336.
24. Széchenyi az idevonatkozó értesítéseit elküldte az érdekelt megyeszékhelyekre a napok és az útvonal részletes feltüntetésével (Pest, Gyöngyös, Miskolc stb.) Így: Kárpátaljai Területi Levéltár, Ung vármegye Főispáni levéltár, 1845. évi iratok, 4. fond, 15. opisz, 2255. sz. ügyirat. Tárgy: Gr. Széchenyi István körlevele Ung megyének az Országos Közlekedési Bizottság elnökének kineveztetéséről és a megyei képviselők sátoraljaúj helyi megjelenéséről a Tisza-szabályozások megvitatása érdekében. Beregszász--Beregove--Beregovo, Ukrajna.
25. Szolnok Megyei Levéltár, Jász--Kun kerület Levéltára, Nádori kegyes leírások, Hivatalos levelezések, 3. köt., 1655--1845. sz., Pest, 1845. szept. 6.
26. Heves Megyei Levéltár, Heves és Külső Szolnok Vármegye Nemesi Közgyűlése iratai, Lajstromozott iratok, IV-I-b., Orczy Béla főjegyző 1845. okt. 12-i jegyzőkönyve. (HML)
27. V. ö.: Sugár István: A Közép-Tiszavidék két kéziratos térképe 1790., 1845. Tiszai Téka I., Dobó István Vármúzeum kiad., Nógrád M. NyV., Balassagyarmat, 1989, 93.
28. V. ö.: Csorba László: Széchenyi István. Officina Nova kiad., Kossuth Ny., Bp., 1991, 154.
29. Molnár, 9., Forgács Ferenc gimnáziumi tanárra hivatkozik. Ekkor a névadás még "csendben", ünnepélyes külsőségek nélkül történt. Hírlapi tudósítás sem szólt róla. Másodszorra 1860-ban, ezúttal a GYK javaslatára; most már ünnepélyes rendezvényen is Széchenyi nevét kapta a tér. V.ö. Bachó, 22. A Széchenyi tér 1898-ig megvolt, akkor építették rá a gimnáziumot. Ma a Zöld-híd utca egy része.
30. Molnár, 7.

31. Lukács Lajos: A Vatikán és Magyarország 1846--1878. A bécsi apostoli nunciusok jelentései és levelezése Magyarországról. Akadémiai K., Akadémiai Ny., Bp., 1981, 130. A nuncius 1860. máj. 7-i jelentése alapján.
32. Breznay, 75. és Bachó, 22., valamint Csomor Kálmán: A Hevesvármegyei Gazdasági Egyesület története 1858--1895. év végéig. Herzog E. Á. Ny., Gyöngyös, 1896, 18.
33. Bachó, 22. A GYK előterjesztésére a gyöngyösi képviselőtestület a Széchenyi liget, vagy tér előtti kis sétateret is Széchenyiről nevezte el, és Széchenyi-emlékfát ültetett a szélére.
34. HML, V-42-1. Eger Város Képviselői Gyűlésének iratai, Ülésjegyzőkönyvek, az 1860. jún. 27-i jk., 111.
35. Uo. Az utca azóta is Széchenyi nevét viseli. Az Egri Kaszinó épülete ebben az utcában volt. A mai Ifjúsági Ház.
36. HML, V-1-b-45. Gyöngyös Város Levéltára, Vegyes ügyek, LII-21. fasciculus, az MTA elnökének Pozsonyban, 1861. jan. 1-jén kelt levele és Molnár, 9.
37. Isaák László: Alispáni jelentés Heves megye 1880. évi állapotáról. Érsek Lyceumi KNY., Eger, 1881, 41.
38. Molnár, 10. A felolvasó ülést Gyöngyösön tartották.
39. HML, XXI-4-a. HA, Heves megye iskoláinak vallásos tevékenysége 1920--1948. c. nem iktatott iratok kötege. Letét. Cserkészlet c. iratok.
40. A gyöngyösi Róm. Kat. Felsőmezőgazdasági Iskola Értesítője az 1934--35. iskolai évről. Róm.Kat. Egyházközség kiad., Hungária KNY., Gyöngyös, 1935, 17.
41. Koháry Gimnázium Értesítője, 25. Az előadó dr. Visontai György volt.
42. 18--22. Csaknem megegyezik az előző adattal.
43. A gyöngyösi Római Katolikus Mezőgazdasági Középiskola Értesítője az 1941--42. iskolai évről. Ablaka J. és F. KNY., Gyöngyös, 1942, 19--20.
44. Az egri, 1968. ápr. 22-i honismereti tanácskozás hozzászólásaiból. A Hazafias Népfront Heves Megyei Bizottságának sokszorosított anyaga, 3.
45. Pelle Béláné--Papp László--Végh József (szerk.): Heves megye földrajzi nevei, I. Az egri járás. Magyar Nyelvtudományi Társaság kiad., Akadémiai Ny., Budapest, 1970. és Pelle Béláné--Végh József--Papp László (szerk.): Heves megye földrajzi nevei, II. A füzesabonyi járás. Magyar Nyelvtudományi Társaság kiad., Akadémiai Ny., Budapest, 1976.
46. Az emléktábla az iskola Bajcsy-Zsilinszky utca 6. sz. épületének falán található.

Rövidítések

c.	című
é.n.	év nélkül
jk.	jegyzőkönyv
K.	Kiadó
kiad.	kiadás
KK	Könyvkiadó
KNy.	Könyvnyomda
köt.	kötet
M. Kir.	Magyar Királyi
Ny.	Nyomda
sz.	szám(ú)
szerk.	szerkesztette
Uo.	Ugyanott
V.ö.	Vesd össze